

Türkiye Refah Rejiminin Dönüşüm Sürecinde Sosyal Yardım Sistemi

Çağla ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ*

Öz

Keynesyen refah devletinin bunalımını ve Doğu Blokunun çöküşünü takip eden dönemde, tüm dünyada refah rejimleri dönüşmüş ve söz konusu dönüşüm içinde sosyal yardım sistemleri “yoksulluğun yönetilmesinde” önemli roller üstlenmişlerdir. Türkiye’de devletin “sosyal” işlevini giderek yitirdiği 1980 sonrası yıllar, sosyal yardım sisteminin başlıca unsurlarının da inşa edildiği yıllardır. Türkiye refah rejiminin geleneksel, çok parçalı, değişken ve klientalist yapısı Türkiye sosyal yardım sistemine de rengini vermiştir. Bu nedenle bu çalışmada ilk olarak Türkiye refah rejiminin 1980 sonrası özellikleri ele alınmakta, ardından sosyal yardım sisteminin özelliklerine yer verilmektedir. Daha sonra sistemin ana bileşenleri, yardım kategorileri ve bu yardımların sosyal koruma sağlama rolü incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: sosyal yardımlar, yoksulluk yönetimi, sosyal koruma, Türkiye refah rejimi

Social Assistance System in the Transformation of Turkey's Welfare Regime

Abstract

In the period, following the depression of the Keynesian welfare state and the collapse of the Eastern Bloc, welfare regimes have transformed all over the world and social assistance systems have played crucial roles in ‘managing poverty’. During 1980ies which the state was losing its “social” function in Turkey, main elements of the social assistance system have been constructed. The traditional, partial, variable and clientelist structure of the Turkish welfare regime has given its color to Turkey’s social assistance system. Therefore, in this study, firstly the characteristics of the Turkish welfare regime after 1980 are discussed, then the characteristics of the social assistance system are analyzed. Finally the main components of the system, the social assistance categories and the role of these benefits in providing social protection are examined.

Keywords: social assistance, poverty management, social protection, the welfare regime in Turkey

Giriş

Ekonominin genel seyrindeki büyümeye ve işgücü piyasasında ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde devletin yeniden bölüşümcü politikalarla sınıfsal eşitsizlikleri düzeltici bir rol üstlendiği Keynesyen Refah Devleti modeli 1970'lerin ikinci yarısından itibaren ortadan kalkmaya başlamıştır. Böylece, koruyucu devletin bunalıma düştüğünü kanıtlamak üzere sosyal korumanın ekonomi üzerinde baskı yaptığı ve bireysel sorumlulukla rekabetçi sigorta sistemleri lehine zorunlu korumanın azaltılması gereği üzerinde durulmaktadır. Bu düşünceler, pek çok ülkede yetkili makamların aldığı sosyal koruma mekanizmasının mali dengesini yeniden kurma amacı taşıyan kararlara da esin kaynağı olmuştur (Erdut, 1995: 60). Ne var ki, sosyal harcamaların azaltılması sürecinin sonucunda genişleyen yoksullar kitlesi, hemen her ülkede sosyal yardım mekanizmasının güçlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Daha önceleri kamu tarafından yapılan sosyal hizmetleri de ifade eden sosyal yardım kavramı, günümüzde anlam kaymasına uğramış ve kamu tarafından yapılan aynı ve nakdi yardımları ifade eder bir içeriğe sahip hâle gelmiştir. Sosyal yardımlar, mümkün olan durumlarda ihtiyaç sahibi olanların muhtaçlığının objektif olarak belirlenerek ihtiyacını karşılayacak yardımların yapılmasını gerektirir (Alper ve Arıcı, 2012: 7). Eardley vd. (1996:15) sosyal yardımları kaynaklara erişim testine dayalı olarak, ihtiyaç halindeki kişilere asgari geçim düzeyinde yardım ve hizmetler sağlanması olarak tanımlarken, Seyyar (2002: 298) yoksulluk nedeniyle yardıma muhtaç olan kişilere veya aile fertlerine, insanlık haysiyetine yaraşır düzeyi sağlama maksadı ile devlet bütçesinden yapılan karşılıksız maddî destekler olarak tanımlamaktadır. Hangi tanımdan yola çıkılırsa çıkılsın, sosyal yardımların, devlet tarafından emek gücünün yeniden üretim koşullarına müdahale eden sosyal koruma araçlarından biri olduğu açıktır (Kutlu, 2016: 107). Ancak genel anlamda müdahalenin biçimi, özel anlamda ise ihtiyaç sahibi grubun tanımlanışına, sosyal yardımların örgütlenişine, sürekliliğine, dağıtım mekanizmasına, seçici veya evrensel biçimde sunulmasına yönelik tercihler devletin egemen refah rejiminde karşılığını bulmaktadır.

Türkiye'de sosyal yardım sisteminin çok parçalı, seçici, değişken, öznel ve klientalist yapısı, Türkiye refah rejiminin güncel yapısal özelliklerinden ayrı düşünülemez. Türkiye refah rejimindeki dönüşüm dinamikleri ile sosyal yardım sisteminin dönüşümü arasındaki ilişkiyi kurmayı amaçlayan bu çalışmada tarihsel dönüşüm çerçevesinde Türkiye sosyal yardım sistemi ele alınmaktadır. Farklı ülke uygulamaları ile karşılaştırmak bu makalenin sınırlarını aşsa da, literatürde yer alan evrensel tipolojilerden yararlanılarak, Türkiye refah rejiminin ve ona bağlı olarak şekillenen Türkiye sosyal yardım sisteminin farklı tiplerdeki rejimler arasında nerede durduğu sergilenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde Türkiye refah rejimi, ikinci bölümünde ise sosyal

yardım sistemi ele alınmaktadır. İkinci bölümde bir yandan sosyal yardım sistemi tarafından sunulan yardımların içeriği ele alınmakta, diğer yandan söz konusu yardımların sosyal etkileri ele alınmaktadır.

Türkiye Refah Rejiminin Dönüşümü ve Sosyal Yardımlar

Türkiye Refah Rejimi

Refah rejimi, Esping-Andersen (1999) tarafından “refahın devlet, piyasa ve aile arasında üretildiği ve dağıtıldığı, birbirine bağımlı ve müşterek yol” biçiminde tanımlamıştır. Ne var ki inanç temelli örgütler¹ ve sivil toplum kuruluşlarının da refah karması içindeki rolleri giderek artmaktadır.

Refah rejimi sınıflamalarında halen en yaygın olarak başvurulmuş Esping-Andersen’in (1996) üçlü refah sınıflamasında Türkiye yer almamaktadır. Esping-Andersen (1996), sosyal haklar ve refah devleti katmanları arasında uluslararası farklılaşmaları araştırarak, refah karması içinde aile, devlet ve piyasaya verilen role göre, üç ideal refah rejimi tipi oluşturmuştur. Bu tipler liberal, korporatist ve sosyal demokrat refah rejimlerinden oluşmaktadır. Gelişmiş Avrupa ülkeleri üzerine gerçekleştirilen bu sınıflamanın Türkiye refah rejimini açıklama gücü bulunmadığı düşünülse de, kimi zaman bu üç ideal² tip içinde, kıta Avrupası ülkelerini içeren Korporatist rejim içine yerleştirilmesi söz konusu olabilmektedir. Bunun nedeni, kıta Avrupası ülkelerine benzer biçimde, Türkiye’de de sosyal güvenlik sisteminin çalışma ve katkı esasına dayalı sosyal sigorta modeli içerisinde gelişmesi ve sosyal korumaya erişimde çalışma ve çalışma statülerinin belirleyici olmasıdır (Gökbayrak, 2017: 81).

Bu muhafazakar ve korporatist refah devletlerinde, piyasa verimliliği ve meta-laştırmaya ilişkin liberal amaçlar hiçbir zaman egemen olmamıştır. Bu ülkelerde, statü farklılıklarına göre hak kazanımları da farklılaşmaktadır. Korporatist rejimlerin bir diğer özelliği, kilisenin ve geleneksel aile bağlarının etkisidir. Sosyal sigorta rejimi, çalışmayan eşleri sistem dışında bırakırken, aile yardımları anelliği desteklemektedir. Bakım hizmetleri gelişmemiştir ve devlet ancak ailenin üyelerine destek olanakları tükendiye sürece müdahale etmektedir (Esping-Andersen, 1996: 26-27). Gerek sosyal korumanın statüye göre farklılaşması, gerek din ve aile gibi geleneksel kurumların, sosyal korumadaki belirleyici rolleri açısından, Türkiye bu ideal tip içinde kendisine yer bulabilir. Ne var ki, Türkiye, temel hakların gelişimi ve sosyal koruma kapsamı bakımından özellikle Fransa ve Almanya’dan bir hayli farklılaşmaktadır.

Refah rejimine ilişkin literatürde Türkiye genellikle Güney Avrupa Refah rejimi içinde sınıflandırılmaktadır. Ferrera (2006), bu modelin temel özelliklerini nakit desteği sistemlerinin işteki statüye dayandırılması ve kurumsal parçalılık; sosyal

¹Inanç temelli örgütlerin sosyal politikadaki rolüyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Morvaridi (2013).

²Burada ideal tip kelime anlamıyla değil, Max Weber tarafından betimleyici verileri karşılaştırarak çözümlenmek amacıyla ortaya atılan kavrama atfen kullanılmaktadır.

korumanın formel/enformel sektör arasında kutuplaşmış niteliği; özel sektör tarafından sağlanan kısmı genişleyen (kısmen) evrensel ulusal sağlık sistemleri ve tikelci- klientalist refah devleti olarak tanımlamıştır.

Güney Avrupa refah rejimine benzer biçimde ülkemizde de aile, refah karması içinde merkezi bir öneme sahiptir. Devletin bakım hizmetlerinde boş bıraktığı alan, piyasa tarafından, daha yaygın biçimde ise aile içinde kadınlar arası dayanışma yoluyla doldurulmaktadır. Yakın döneme değin zayıf ve parçalı bir yapı arz eden sosyal yardım hizmetlerinin boşluğu da aynı biçimde aileler tarafından doldurulmuştur. Bununla birlikte bir yandan yeni yoksulluk biçimi, enformel dayanışma ağlarında zayıflamayı ve kent yoksullarının gıda deposu olma işlevi gören kırla ilişkilerinin zayıflamasını beraberinde getirmiştir (Buğra ve Keyder, 2006).

Abu Shark ve Gough (2009) tarafından gelişmekte olan ülkeler için geliştirilen başka bir refah rejimi sınıflandırmasına göre ise Türkiye enformel güvenlik rejimi sınıfı içinde yer almaktadır. Erken refah (*proto-welfare*) rejimleri, enformel güvenlik rejimleri ve güvensizlik rejimlerinin yer aldığı sınıflamada, enformel güvenlik rejimi, toplumun güvenlik ihtiyacını sağlamak üzere, kamusal sosyal güvenlik programlarının yanı sıra yoğun biçimde ailevi ve toplumsal ağlardan destek aldıkları rejim biçimi olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye endüstrileşme sürecini Avrupa'nın gerisinden takip etmiş, dolayısıyla refah devleti uygulamalarının tarihsel süreci Batı Avrupa ülkelerindekinden farklı bir seyir izlemiştir. Her ne kadar Türkiye'de hiçbir tarihsel dönemde evrensel sağlık hizmetleri kurulamamış, refah hizmetlerine tüm nüfusun eşit erişim olanakları sağlanamamış olsa da, sosyal devlet niteliğinin anayasal olarak tanındığı 1960'lı yıllardan itibaren temel hizmetlerinin meta dışına çıkarılması yönünde bazı önemli adımlar atılmıştır. Uluslararası dönüşümlere paralel biçimde 1980'li yıllardan itibaren özelleştirmeler, işsizlik oranlarındaki artış, ücretlerin baskı altında tutulması yoluyla işgücü maliyetlerinin düşürülmesi gibi uygulamalar yaygınlaşmış ve refah rejimine rengini vermiştir (Durusoy Öztepe ve Ünlütürk Ulutaş, 2013: 308). Ne var ki, yukarıda söz edildiği gibi Türkiye'de piyasa yönelimli bir ekonomik stratejinin hayata geçmesiyle birlikte tasviye edilen, tüm vatandaşları kapsamı altına alan evrensel bir refah rejimi değildir. Aksine, enformellik ve klientalizmi Bismarkyen bir sosyal sigorta sistemiyle birleştiren, eklektik bir sosyal devlet biçimidir (Buğra ve Candaş, 2011: 516).

1980 Sonrası Dönüşen Türkiye Refah Rejimi ve Sosyal Yardım Sistemi

Türkiye'nin küresel kapitalizme entegrasyonunun sağlandığı 1980 sonrası dönem, tüm sosyal bileşenler açısından olduğu gibi, sosyal yardımlar açısından da bir dönüm noktası teşkil etmektedir. 1980'li yıllarda Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nün ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun (SYDTF) kurulmasıyla sosyal yardım ve hizmetlerin kamusal

sunumu konusunda önemli bir adım atılmıştır. “Ancak sosyal yardım alanında, hayırseverlik ve sosyal dayanışma anlayışının ötesine geçilerek, sosyal yardımın hak olarak görüldüğü bir anlayış gelişmemiştir. Yoksullukla mücadelede Avrupa refah devletlerinin en önemli sosyal politika araçları olarak gelişmiş olan bu iki hizmet alanı, Türkiye’de gerek vatandaşlık hakları gerekse sosyal haklar bakımından Avrupa refah devletleri düzeyine erişememiştir” (Taşgın ve Özel, 2011: 178).

Neo-liberal politikalarla hızlı bir metalaştırma ve özelleştirme süreci hayata geçirilerek yoksul kesimlerin geçinme olanakları hepten zaafa uğratılmış, işgücü piyasasının kuralsızlaşması ve reel ücretlerdeki düşme eğilimi ile birlikte istihdam ve geçim olanakları arasındaki bağ zayıflamıştır. 1980 öncesi gündemde olan kırsal yoksulluk sorunu, tarımdaki hızlı çözülme ve 1990'lara damgasını vuran zorunlu göç süreciyle birlikte gündemdeki öncelikli yerini kentsel yoksulluğa bırakmıştır. 1980'lere kadar yoksulluk ve eşitlik söylemleri sınıfsal kavramlara dayalı olarak inşa edilirken, 2000'lerden itibaren sınıf ve sosyal hareket söylemi zayıflamış, İslami ve siyaset dışı bir karaktere bürünmüştür. Yoksulluk, “bir kişinin temel ihtiyaçlarını karşılayamaması” olarak, nötr terimlerle ifade edilmeye başlanmıştır. Bu kavramsallaştırma, yoksullukla mücadele stratejilerinin de bireysel ihtiyaçları karşılamak biçiminde örülmesine yol açmıştır. Yoksulluğu azaltma politikaları, yoksulların sahip olmadıkları kaynaklara erişim sağlanmasını hedefler. Bu eğilim eşitsiz sosyal ilişkileri ve kaynakların yeniden bölüşümünü değiştirmeye değil, sosyal yardımlar yoluyla en yoksulların hizmet ve kaynaklara erişimindeki açıkları kapamaya odaklanmaktadır (Morvaridi, 2013: 313).

2001 krizi, derinleşen yoksulluğa karşı sosyal yardımların yürürlüğe sokulmasıyla Türkiye’de sosyal yardım sisteminde dönüşüme yönelik bir milat sayılabilir. 1980’lerde ANAP döneminde ve 1990’larda çok ciddi bir işlevi olmayan SYDTF, 1999 depreminden ve 2001 krizinden sonra görece etkin biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Fon, asıl olarak, krizin ardından iktidara gelen AKP hükümeti döneminde önem kazanmıştır (Buğra, 2008).

1980’li yıllarda sözü edilen refah rejiminde başlayan dönüşüm 2006 yılında başlayan sosyal güvenlik ve sağlık reformları ile perçinlenmiştir. İşteki statüye göre farklılaşan sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında birleşmesiyle kurumsal parçalılığın ortadan kalkması söz konusu olmuştur. Bununla birlikte, hastanelerin SGK çatısı altında birleştirilerek finansmanla hizmet sunumunun ayrılması, sağlığın sosyal güvenlikle ilişkisini zaafa uğratarken sağlığın yeniden metalaşması sürecine ivme kazandırmıştır (Ünlütürk Ulutaş, 2011). Küresel piyasalara eklenme sürecinde, emek maliyetlerini düşürerek rekabet etmeye dönük strateji, enformelleşme, kayıt dışılık ve işsizliğin artışı beraberinde getirmiştir. Artan güvencesizleşme, yoksulluk ve işsizlik bir yandan sosyal korumaya olan gereksinimi artırırken, diğer yandan sosyal güvenlik sisteminin gelir kaynaklarını önemli ölçüde azaltmıştır (Gökbayrak, 2017: 82).

Sosyal desteğin akrabalık ilişkileri, inayet ve hayırseverlik gibi formlarına dayandığı Türkiye refah rejiminde devlet ve devlet dışı aktörler bir arada yer almaktadır. Bu birliktelik, günümüzde refah karması içinde devlet, özel sektör ve sivil toplum arasındaki sınırların bulanıklaştığı yeni bir yapıya kavuşmuştur. Siyasi gelişmelerin söz konusu bulanıklaşmayı artırması sonucunda, formel refah kurumlarının tasfiyesine, geleneksel, aile odaklı refah kurumlarının güçlenmesi eşlik etmiştir. Elbette, bu patriarkal ve eşitlikçi olmayan korporatist eğilimler Bismarkyen modelin tamamlayıcı unsurlarıdır (Buğra ve Candaş, 2011: 518). Bismarkyen modelde sosyal güvenceye erişimde formel sektörde çalışmanın belirleyici olması; enformel sektörde çalışan oldukça geniş bir işgücü kitlesi için sosyal korumayı geleneksel aile dayanışmasına bağlamaktadır. Bu da Türkiye’de hak temelli bir sosyal yardım sisteminin kurumsallaşmasını önemli düzeyde engellemektedir (Gökbayrak, 2017: 82)

Türkiye’deki sosyal yardım sistemine ilişkin kuşbakışı bir değerlendirme yaparken, refah rejimi değerlendirmesinde olduğu gibi başlıca tipolojilerden faydalanılabilir. Her ne kadar sosyal yardım rejimlerini tiplendiren çok sayıda çalışmaya rastlanmasa da Eardley ve arkadaşlarının 1996 Yılında gerçekleştirdikleri geniş kapsamlı çalışma, Türkiye’deki yardım sisteminin dünyadaki örnekler içinde nerede durduğu konusunda bize ışık tutacaktır.

Sosyal Yardım Rejimleri

Eardley ve arkadaşları (1996), OECD üyesi 24 ülkede sosyal yardım sistemini kapsam, harcama miktarı, yardım miktarı, idari yapı, inceleme görevlilerinin seçme sürecindeki inisiyatif düzeyi gibi başlıca özelliklerine göre, sosyal yardım sistemlerini başlıca 8 tipe ayırmışlardır. Bu sistemleri kısaca şöyle özetleyebiliriz (Eardley vd, 1996: 168-169):

Seçici refah sistemleri: Görece cömert yardım miktarlarına sahip, gelir testine dayalı bu sisteme örnek oluşturan ülkeler Avustralya ve Yeni Zelanda’dır.

Sosyal Yardım Devleti: Yüksek düzeyde damgalayıcı, klieantalist, inisiyatif dayalı ve düşük yardım düzeyine sahip bu rejime örnek oluşturan ülke Amerika Birleşik Devletleri’dir.

Bütünleşik Sosyal Koruma Ağına Sahip Refah Devletleri: İngiltere, İrlanda, Kanada ve Almanya’nın örneklerini oluşturduğu bu tip devletlerde, sosyal yardım, merkezi biçimde düzenlenmiştir. Yerel görevlilerin inisiyatifine yer bırakılmayan bu sistemde yardımlar sürekli ve düzenlidir.

İkili Sosyal Yardım Devleti: Farklı kategorilerdeki sosyal yardım sistemleri ve yakın dönemde uygulamaya giren kapsamlı sosyal yardım sistemlerinin bir arada bulunduğu ülkelere Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg örnek verilebilir.

Gelişmemiş Yardım Sistemine Sahip Devletler: Türkiye ve diğer Güney Avrupa ülkeleri, farklı gruplara göre (engelliler, yaşlılar, eşi ölmüş kadınlar vb.)

düzenlenmiş kategorik programların bulunduğu, yardımların yerel otoritelerin inisiyatifine dayalı biçimde keyfi olduğu bu grupta yer almaktadır.

Kalıntı Sosyal Yardım Devleti: Baltık ülkelerinde, sosyal sigorta sisteminin kapsayıcı ve öncelikli olduğu, tüm toplumu kapsayan sosyal yardım sistemi mevcuttur. Bu ülkelerde egemen olan sosyal demokrat refah rejimine bağlı olarak sosyal güvenlik sisteminin kapsamının geniş olması ve iyi işlemesi, sosyal yardım sisteminin az gelişmesine neden olmuştur. Baltık ülkelerinde sosyal yardım sadece gelirin iyileştirilmesi değil aynı zamanda sosyal hizmet, bireysel tedavi ve rehabilitasyon ile ilgili bir kavramdır

Yüksek Düzeyde Yerleşmiş Düzensiz Ama Cömert Sosyal Yardım Sistemi: Avusturya ve İsviçre'nin olduğu bu grupta hem kuzey hem de güney Avrupa modellerinin özellikleri görünmektedir. Adem-i merkezi sosyal yardım sistemi içinde, yerel otoritenin inisiyatifine geniş yer bırakılmıştır.

Merkezileşmiş Sosyal Yardım: Japonya'nın örneğini oluşturduğu bu grupta geniş akrabalık yükümlülüklerine bağlı, damgalayıcı bir merkezi sosyal yardım sistemine rastlanmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde sosyal yardım, az sayıda bireyi ve haneyi yoksulluktan korumayı hedefleyen bir koruma ağı işlevi görür. Bu ülkelerdeki sosyal yardım çoğunlukla dar kapsamlıdır, çünkü sosyal korumanın diğer tüm bileşenleri – sosyal sigorta, temel hizmetler, işgücü piyasası düzenlemeleri- yoksullukla baş etmede başarısız olduğu koşullarda sosyal yardıma başvurulmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise mutlak yoksulluk ve sosyal koruma açığı gibi, sosyal yardımların önemi ve kapsamı da daha yüksektir. Yüksek enformel istihdam ve düşük işgücüne katılım oranının bir yansıması olarak halkın yalnızca bir bölümü sosyal koruma kapsamındadır. Gelişmekte olan ülkelerde sosyal yardım, yoksul hanelerin gelir elde etme kapasitesini güçlendirici bir rol de oynamaktadır. Aynı zamanda temel hizmetlere erişimi artırarak (örneğin eğitim yardımları yoluyla) sosyal dışlanmayı azaltması da beklenmektedir (Barrientos, 2013: 104).

Eardley ve arkadaşlarının araştırmayı gerçekleştirerek yukarıda yer alan tipolojiyi oluşturdukları 1996 yılından sonra Türkiye'deki sosyal yardım sistemi önemli düzeyde değişmiştir. Benzeri biçimde diğer Güney Avrupa ülkelerinin sosyal yardım rejimi de dönüşmüş, önemli bölümü asgari gelir güvencesi programları uygulamaya başlamıştır.

Türkiye'de Sosyal Yardım Sistemi

1990'lı yılların sonundan itibaren sosyal yardımlar Türkiye'de önemli bir politik gündem başlığı haline gelmiştir, çok sayıda yardım programı sisteme eklenmiş, yardım veren kurumsal aktörler ve yardım alan nüfus çarpıcı düzeyde genişlemiştir. Buna karşın, sistem halen eşgüdüm içinde olmayan çok sayıda aktörden ve farklı hedef kitlelere odaklanan çok sayıda yardım çeşidinden oluşmaktadır. Tablo 1'de farklı sosyal yardım programları görülebilir.

Tablo 1. Türkiye'de Uygulanan Sosyal Yardım Programları

YARDIM TÜRÜ	Saf Gelir Desteği Programları		Varlık Birikimine Bağlı Gelir Transferleri
	Düzenli Gelir Desteği Kapsamında Sayılabilecek Harcamalar	Düzensiz Aynı Ve Nakdi Yardımlar (ASPİM, SYDV ve Belediyeler Tarafından Sunulmaktadır)	Şartlı Nakit Transferi Programı
	<ul style="list-style-type: none"> - Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Yardımlar (SYDV³) - İhtiyaç Sahibi Asker Ailelerine Yönelik Yardımlar (SYDV) - 2022 Sayılı Kanun Kapsamındaki Yardımlar (ASPİM⁴) - Muhtaç Aylığı (VGM⁵) - Eğitim Bursları (VGM, ASPİM ve Belediyeler) - Öksüz ve Yetim Yardımları (SYDV) - Korunmaya muhtaç çocuk ve gençlere sunulan sosyal destekler (ASPİM) - Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardımı (ASPB⁶, AB⁷, AFAD⁸, Kızılay, WFP⁹) 	<ul style="list-style-type: none"> -Gıda Yardımları -Yakacak Yardımları -Barınma Yardımları -Doğum Yardımları Eğitim Yardımları -Sağlık Yardımları -Engelli İhtiyaç Yardımları -Özel Amaçlı Yardımlar -Giyim Yardımları -Tek Seferlik Yardımlar -Proje Destekleri ve İstihdam Yardımları 	<ul style="list-style-type: none"> -Şartlı Eğitim Yardımı -Şartlı Sağlık Yardımı -Şartlı Gebelik Yardımı

Kaynak: Barrientos (2013) ve Yentürk (2013) tarafından oluşturulan tipolojilerden yararlanılarak Türkiye'de yaygın olarak gerçekleştirilen yardımların derlenmesiyle yazar tarafından oluşturulmuştur.

³ SYDV: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları

⁴ ASPİM: Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri

⁵ VGM: Vakıflar Genel Müdürlüğü

⁶ ASPB: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

⁷ AB: Avrupa Birliği

⁸ AFAD: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

⁹ Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı

Yardım sistemi merkezileşme ve adem-i merkezileşme açısından çelişkili bir yapı arz etmektedir. Bir yandan yardım sisteminin tüm bileşenlerini Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinasyon ve denetimi altında toplamaya dönük adımlar atılırken, bir yandan da yereldeki parçalı ve esnek yapıyı korumaya dönük bir eğilim görülmektedir. Öte yandan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının (SYDV) her biri her bir ilçede farklı biçimlerde, farklı yöntemlerle çalışmaktadır. Sosyal inceleme süreci bazı ilçelerde daha damgalayıcı, bazı ilçelerde daha kapsayıcı biçimde gerçekleşmektedir. Bazen buzdolaplarının içine kadar bakılmakta, bazen bütün ev fotoğraflanmakta, bazense inceleme yalnızca hanenin kapısındaki görüşmeyle gerçekleşmektedir. Komşulara sorma, esnafa sorma gibi yöntemler de her vakıfta değişmektedir (Temel, 2016). Buna karşın bugün gelinen noktada Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, sosyal yardım sisteminin temel aktörüdür.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve bağlı kurumlar dışında, Vakıflar Genel Müdürlüğü, SODES, GAP İdaresi, İnsani ve Sosyal Gelişme Genel Koordinatörlüğü gibi diğer kamu idareleri tarafından gerçekleştirilen sosyal yardım ve sosyal hizmet harcamaları bulunmaktadır (Yentürk, 2013: 444). Türkiye’de sosyal yardım sistemi açısından bir diğer önemli aktör belediyelerdir. Merkezi yönetim tarafından verilen sosyal yardımlardaki dağınıklık ve ihtiyari olma sorunu, belediyelerin sosyal yardım ve hizmet alanındaki hizmetlerini genişletmeleriyle hep-ten şiddetlenmiştir. Yerel yönetimler tarafından dağıtılan sosyal yardımlar, Türkiye refah rejiminin son 20 yıllık dönüşüm sürecinde önemli bir yer tutmaktadır. Refah Partisi’nin 1994 Yerel Seçimlerindeki başarısıyla birlikte sosyal politikada belediyelerin rolü 1990’larda önemli ölçüde artmıştır (Göçmen, 2014: 99). Ancak söz konusu yardımların bir bölümüne Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinasyonundaki kurumların dağıttığı yardımlara oranla küçük bir yer tuttuğu için, yerel yönetimlerin dağıttığı yardımlar gibi diğer bir bölümüne ise makalenin sınırlarını aşacağı için bu çalışmada yer verilmemiştir.

Tablo 2. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Tarafından Verilen Yardımlar

AİLE YARDIMLARI	EĞİTİM YARDIMLARI	SAĞLIK YARDIMLARI	ÖZEL AMAÇLI YARDIMLAR	YAŞLI VE ENGELLİ YARDIMLARI	PROJE DESTEKLERİ VE İSTİHDAM YARDIMLARI
Gıda Yardımları	Eğitim Materyali Yardımları	Şartlı Sağlık Yardımları (Sağlık ve Gebelik)	Aşevleri	Yaşlılık Yardımı-2022	Gelir Getirici Proje Destekleri
Barınma Yardımları	Şartlı Eğitim Yardımları	Engelli İhtiyaç Yardımları	Afet (Acil Durum) Yardımları	Engelli Yardımı-2022	Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi
Sosyal Konut Projesi	Öğle Yemeği Yardımı	GSS Gelir tespiti ve Prim Desteği	Terör Zararı Yardımı	Engelli Yakını Yardımı(18 Yaşından Küçük Engelliler)-2022	İstihdam Eğitimi Projeleri
Yakacak Yardımları	Ücretsiz Ders Kitabı		Sosyal Uyum Yardımı	Silikozis Yardımı-2022	Sosyal Hizmet Projeleri
Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yardım	Öğrenci Taşıma Yardımı			Evde Bakım Yardımı	İşe Yönlendirme Yardımı
Muhtaç Asker Ailelerine Yardım	Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması				İşe Başlama Yardımı
Doğum Yardımı	Yurt Yapımı				
Öksüz ve Yetim Yardımı					
Muhtaç Asker Çocuğu Yardım					

Kaynak: ASPB, 2017: 49

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinasyonunda dağıtılan sosyal yardımların tutarı ve gayrisafi yurtiçi hasıladaki (GSYH) payı yıldan yıla artmaktadır. 2013 yılında yüzde 1,35 olan sosyal yardımların GSYİH içindeki payı, 2016 yılında yüzde 1,45'e yükselmiştir.

Tablo 3. Rakamlarla Türkiye'de Sosyal Yardım (2016)

Toplam Sosyal Yardım Harcaması Tutarı(*)	32.000.000(Bin TL)
Sosyal Yardımların GSYİH İçindeki Payı(*)	%1,45
Sosyal Yardımlardan Faydalanan Hane Sayısı	3.154.069
Düzenli Yardımlardan Faydalanan Hane Sayısı	2.342.946
Geçici (Sürelili) Yardımlardan Faydalanan Hane Sayısı	2.046.888
SYDTF Kaynaklarıyla Yapılan Yardımlara Aktarılan Tutar	5.018.086.885
2022 Yaşlılık ve Engelli Maaşı Hak Sahibi Sayısı	1.292.355
2022 Yaşlılık ve Engelli Maaşı Toplam Aktarılan Kaynak	4.763.796.699 TL
GSS Primi Devlet Tarafından Ödenen Kişi Sayısı(**)	6.683.106
GSS Prim Desteği (SGK'ya Ödenen)	7.002.820.942 TL
SYDV Sayısı	1.000
SYDV Personel Sayısı	9.058
SYDV Sosyal Yardım ve İnceleme Görevlisi Sayısı	3.839

Kaynak: ASPB, 2017:48

Sosyal yardım programlarını üç ana kategoride değerlendirmek mümkündür: Saf gelir transferi programları; varlık birikimine bağlı gelir transferleri ve bütünsel yoksulluk azaltma programları. Türkiye sosyal yardım sisteminin parçalı yapısı içinde farklı kategorilerde çok sayıda yardım programı, farklı kurumlar tarafından sunulmaktadır. Ne var ki ülkemizde bütünsel yoksulluk azaltma programlarının varlığından söz etmek güçtür. Aşağıda farklı kategorilerdeki yardım türleri değerlendirilecektir. Ne var ki, çoklu ve parçalı sosyal yardım yapısı, yerel ve merkezi tüm kurumlar tarafından dağıtılan sosyal yardımların bu makale kapsamında ele alınmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle Türkiye sosyal yardım sisteminin başat aktörü olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı eliyle dağıtılan yardımlara merkezi bir yer verilmiştir.

Saf Gelir Transferi Programları

Bu programlar, özellikle yoksulluk içindeki haneleri ya da korumaya muhtaç grupları hedefleyen aynı ve nakdi transferleri içerir. Türkiye'deki sosyal yardımların önemli bölümünün (şartlı nakit transferleri ve nakit desteğini de içeren bazı sosyal hizmet uygulamaları dışarıda bırakılabilir) yalnızca ilk grup içinde yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye'de bu kapsamda gerçekleştirilen transferler üç başlık altında ele alınabilir: Düzenli gelir desteği kapsamında sayılabilecek harcamalar, düzensiz aynı ve nakdi yardımlar ve yoksullara yönelik sağlık harcamaları (Yentürk, 2013). Şartlı nakit transferleri ise, varlık birikimine bağlı gelir transferleri grubunda yer alabilir.

Düzenli Gelir Desteği Kapsamında Sayılabilecek Harcamalar

“Düzenli gelir desteği, geliri ve yaşam düzeyi önceden belirlenmiş bir düzeyin altındaki vatandaşlara, kamu kaynaklarından düzenli olarak yapılan ve yoksul vatandaşları toplumca kabul edilebilir asgari bir yaşam düzeyinin üzerine çıkarmayı amaçlayan düzenli nakit transferleridir” (Yentürk, 2013). Bu transferler kurallı, düzenli ve belli kriterlere dayalı olarak verilen, diğer yardımlara göre minnettarlık yaratmaktan ziyade, hak statüsünde görülebilen yardımlardır (Dodurka, 2014: 16).

Düzenli gelir desteği uygulamaları, başta AB ülkeleri olmak üzere, tüm dünyada giderek yaygınlaşmaktadır. Sosyal yardımların düzenli gelir desteği biçiminde mi, düzensiz ayni ve nakdi yardımlar biçiminde mi sunulduğu refah rejimiyle yakından ilişkilidir. Türkiye sosyal yardım sistemi gibi yardımların “sosyal haktan” çok hayır veya himmet olarak tanımlandığı bir sistemde düzenli gelir desteğinin egemen sosyal yardım biçimi olamaması şaşırtıcı değildir. Aile ve Sosyal Politikalar Eski Bakanı Ayşen Gürcan’ın 2015 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın bir anlamda “hayır ve dua bakanlığı” olduğu yönündeki açıklaması¹⁰ yardımların hak niteliğinden çok inayet niteliği taşıdığını da göstermektedir. Sosyal yardım programları, uygun biçimde tasarlandığı, kurumsallaştığı ve bağlamsallaştırıldığı sürece sosyal yurttaşlığın bir bileşeni olabilir (Leisering ve Barrientos, 2013: 53-54). Bu noktada düzenli ve hak statüsünde tanımlanmış gelir transferleri, sosyal yurttaşlığın inşası açısından önemli bir role sahiptir. Çok sayıda yardım kaleminin düzensiz ve ihtiyari oluşu, sosyal yardım alanların sosyal yurttaşlık temelli kolektif aidiyetini zayıflatmakta, birey ve aile kimliğini pekiştirmektedir. Yardım alanlar “devletin kendilerine bakma yükümlülük ve zorunluluğu” argümanına dayalı bir yurttaşlık bilinci içinde olsalar da, bu argüman hak talebinden çok, “mecburiyet, ihtiyaç, alışkanlık, maddi ve psikolojik bağımlılık ve kimi zaman verilen oyun karşılığı olarak paternalist sosyal devletin yoksula bakma yükümlülüğü” düşüncesine dayanmaktadır (Kutlu, 2017: 349). Sosyal yardımların düzenli gelir desteğine dayanması, yoksullukla mücadeleye ilişkin etkisi açısından da önemlidir. Düzensiz gelir destekleri ile yoksul haneler geçici olarak açıklıktan veya soğuktan korunabilmekte ancak yoksulluk devam etmektedir.

Türkiye’de tüm nüfusa yönelik bir düzenli gelir desteği programının oluşturulması, gerek siyasi gerek akademik alanda tartışma konusu olsa da, henüz böyle bir adım atılmamış, düzenli gelir transferleri, çeşitli dezavantajlı gruplara yönelik olarak kategorik yardımlar biçiminde tasarlanmıştır. Ancak salt 2022 Sayılı Kanun Kapsamındaki Yaşlı Ve Engelli Yardımlarını içeren düzenli gelir desteklerinin diğer dezavantajlı grupları da içerecek biçimde genişlemiş olması önemli bir gelişmedir. Bu kapsamda dağıtılan yardımlar aşağıda daha ayrıntılı biçimde değerlendirilecektir:

¹⁰ <http://www.radikal.com.tr/turkiye/aile-ve-sosyal-politikalarbakani-bakanligimiz-hayir-ve-dua-bakanligidir-1435844> (S.E.T 3.11.2017)

Eşi Vefat Etmiş Kadınlara Yönelik Yardımlar

Karadeniz ve Durusoy Öztepe (2013:98) 65 yaş üstü nüfusun 1/3'ünün sosyal sigorta kurumlarından herhangi bir gelir ya da aylık elde etmediğini, okuma yazma bilmeyen kadınlar ve eşi vefat etmiş yaşlı kadınların yoksulluk oranının ise çok yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Eşi vefat etmiş kadınlara yönelik olarak 29.12.2011 tarihinde, 2011/8 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fon Kurulu'nun kararı ile düzenli nakdi sosyal yardım programı başlatılmıştır¹¹. 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamında olan eşi vefat etmiş kadınlar programın hedef kitlesini oluşturmaktadır. Yardım programından yararlanması uygun görülen eşi vefat etmiş kadınlara muhtaçlıkları ve uygunluk şartları devam ettiği sürece aylık 250 TL olmak üzere 2 aylık periyotlarla 500 TL düzenli nakdi yardım verilmektedir (ASPB, 2017: 51).

Söz konusu düzenlemenin yalnızca eşi vefat etmiş kadınları içerip eşinden ayrılmış kadınları koruma kapsamı dışında bırakması eleştiri konusudur. Cinsiyette dayalı eşitsizlik ve ayrımcılık pratikleri ile özellikle son yıllarda gittikçe artan biçimde güvensizleştirilen çalışma yaşamı ve sosyal güvenlik sisteminin yetersizlikleri nedeniyle kendisi sosyal güvenlik sistemine dahil olamayan kadınların çoğu, boşanma sonrasında tamamen sosyal koruma sisteminin dışında kalmaktadırlar. Sadece babası sosyal güvenceli bir işte çalışanlar sağlık hizmetlerinden yararlanabilmekte ve babası vefat ettiğinde ölüm maaşı alabilmektedir. Boşanan kadınların bir bölümü, nafakaya hak kazansalar bile genellikle nafaka miktarları ya çok düşük olmakta ya da erkekler düzenli ve sürekli olarak ödemekten kaçınmaktadır. Özellikle bakım hizmetlerine erişemeyen küçük çocuk sahibi kadınlar, ev eksenli, düşük ücretli ve enformel işlerde çalışmaktadırlar. Kadınların kayıt dışı koşullarda çalışması, işsizlik ya da yaşlılık riskiyle karşılaştıklarında düzenli bir gelirden ve sosyal güvenceden yoksun kalmaları sonucunu doğurmaktadır (Özar ve Yakut Çakar, 2012).

Muhtaç Asker Ailelerine Yapılan Yardımlar

2013 yılı Mart ayında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca vatani görevini yerine getirmekte olan askerlerin, sosyal güvencesi olmayan ve ihtiyaç sahibi ailelerinin askerlik görevi süresince desteklenmesi için aylık 250 TL olmak üzere aylık periyotlarla 500 TL düzenli yardım uygulaması başlatılmıştır. Yardım hak sahibi asker evliyse eşine, evli değilse annesi veya babasına yapılmaktadır (ASPB, 2017: 51).

¹¹ http://www.demirci.gov.tr/ortak_icerik/demirci/DUYURULAR/esi%20vefat%20etmis%20kadınlara%20y%C3%B6nelik.pdf

2022 Sayılı Kanun Kapsamındaki Yaşlı Ve Engelli Yardımları

2022 sayılı “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanunca belirlendiği gibi, “herhangi bir Sosyal Güvenlik Kurumundan bir gelir veya aylık hakkından faydalanmayan ve hane içinde kişi başına düşen geliri, 16 yaşından büyükler için belirlenmiş olan asgari ücretin aylık net tutarının 1/3’ünden (az olan Türk Vatandaşlarından, 65 yaşını doldurmuş yaşlılar ile 18 yaşından büyük engelliler ve Kanunen bakmakla yükümlü olduğu 18 yaşını tamamlamamış engelli yakını bulunan kimselere (engelli olan yakınına fiilen bakmak şartı ile) aylık bağlanmaktadır”. 2016 yılı sonu itibariyle 1.292.355 hak sahibi söz konusu ödemededen yararlanmıştır (ASPB, 2017).

Evde Bakım Yardımı

2005 yılında kabul edilen 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile evde bakılan ve geliri kanunla belirtilen miktarın altında kalan engellilere evde bakım aylığı bağlanmasına ilişkin bir düzenleme yapılmıştır. 2007 yılında 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu’nun Ek 7. Maddesinde düzenlenen evde bakım uygulamasında, 2014 yılında 6518 Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile değişiklik yapılmıştır. Bu yeni düzenlemeyle, “hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarı, asgarî ücretin aylık net tutarının 2/3’ünden daha az olan bakıma ihtiyacı olan engellilere, resmî veya özel bakım merkezlerinde bakım hizmeti ya da sosyal yardım yapılmak suretiyle evde bakımına destek verilmesinin” sağlanacağı hükme bağlanmıştır. Bakıma ihtiyacı olan engellilerin evde bakımı için yapılacak sosyal yardımlara ilişkin başvuru ve işlemler, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve SYDV’lerce gerçekleştirilir Bakım hizmeti sunan bu grup esas olarak kadınlar oluşmaktadır ve 2011 yılından itibaren TÜİK tarafından “İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri” altındaki “Barınacak Yer Sağlamaksızın Verilen Sosyal Hizmetler Sektör İstihdamı” içinde işgücü istatistiklerine istihdam olarak yansıtılmaktadır (KSGM, 2014: 45). Evde engelli ve yaşlı bakımını gerçekleştirenlerin daha çok kadınlar olması, söz konusu yardımlarla birlikte, geleneksel olarak kadınlara özgülünmüş bakım rollerinin pekiştirilmesine ve sosyal yardımların feminizasyonuna yol açmıştır. Evde daha önceden karşılıksız bakım hizmeti sunan kadınların bu iş için devletten aylık almaya başlaması emeklerini görünür kılsa ve istatistiklere yansısı da, bu ödemeler bakım emeğinin karşılığı olarak ücretlendirme biçiminde değil, muhtaçlık statüsüne bağlı sosyal yardımlar olarak gerçekleştirilmektedir. Evde bakım hizmetini gerçekleştirenler sosyal sigorta kapsamının da dışındadır. Öte yandan bu bakımı gerçekleştiren kişiler engelli bakımına ilişkin bilgiyle donanamamış oldukları gibi, engelli yakını olmaktan kaynaklanan dezavantajlara sahiptirler. Dolayısıyla daha önce korumadan tama-

men yoksun bulunan engelliler ve engelli yakınlarını koruma kapsamına alması açısından önemli olan bu sosyal yardım düzenlemesi, profesyonel bakıcıların bakım hizmetinde yer alacağı, engelli yakınının formal istihdam olanaklarına erişebileceği, kamusal gündüzlü bakım kurumlarıyla desteklenmiş bir sistemde daha yüksek koruma sağlayabilir.

Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardımı

Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardımı Programı, Dünya Gıda Programı (WFP), Türk Kızılayı ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı (AFAD) arasında oluşturulan işbirliği ile uygulanmaktadır. Hedef kitlesini Uluslararası Koruma Kanunu ve Geçici Koruma kapsamında Türkiye’de kayıtlı olarak yaşayan yabancılar oluşturmaktadır. Koşulları uygun bulunan her aileye verilen Kızılay Karta, her ayın ilk haftası, aile ferdi başına 120 TL yüklenmektedir¹².

Vakıflar Genel Müdürlüğü Muhtaç Aylığı ve Eğitim Bursları

Annesi ya da babası olmayan muhtaç çocuklar ile yüzde 40 ve üzeri engelli olan muhtaçlara, sosyal güvencesi olmaması, herhangi bir gelir veya aylığı bulunmaması, mahkeme kararı veya kanunla bakım altına alınmamış olması, gelir getirici taşınır ve taşınmaz malı olmaması halinde Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce muhtaç aylığı bağlanmaktadır. Muhtaç engelliler ile yetim çocukların her birine aylık olarak 583 TL ödenmektedir¹³. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce vakfiyelerde yer alan hayır şartlarının yerine getirilmesi amacıyla ailelerinin maddi durumu yeterli olmayan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı İlk Öğretim ve Orta Öğretim okullarında öğrenim gören öğrencilere ve Yüksek Öğrenim gören öğrencilere burs verilmektedir¹⁴.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Tarafından Verilen Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, korunmaya muhtaç çocuk ve gençlerin korunma altına alınmasına esas oluşturacak nedenin ekonomik yoksunluk olması halinde, bu kişilere ve ailelerine kuruluş bakımı yerine, ekonomik yardım ve sosyal hizmet sağlanmaktadır.

Öksüz ve Yetim Yardımları

3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu kapsamında annesi veya babası vefat etmiş 18 yaşından küçük muhtaç çocuklara yapılan nakdi yardımdır (ASPB, 2017: 53).

¹² <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/download.php?id=12618>

¹³ <http://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1325889-muhtac-ve-engellilere-vakiflar-aylik-bagliyor>

¹⁴ <http://www.vgm.gov.tr/sayfa.asp?id=15>

Düzensiz Aynı ve Nakdi Yardımlar

SYDV'ler ve Belediyeler eliyle dağıtılan çok sayıda yardımın bu grupta yer aldığı görülmektedir. Gıda yakacak, barınma, giyim, eğitim, sağlık yardımları, engelli ihtiyaç yardımları, özel amaçlı yardımlar ile tek seferlik yardımlar düzensiz aynı ve nakdi yardımlardır. Bu yardımlar düzenli olmaması, kimlere hangi durumlarda verileceğinin belirsiz olması itibarıyla hem yerel otoritenin keyfiyetine ve farklı uygulamalarına tabi olmaları, hem de alanlarda bir tür lütuf, sadaka veya himmet gibi algılanmaya müsait olmaları nedeniyle eleştirilmektedir (Dodurka, 2014: 16).

Yoksullara Yönelik Sağlık Yardımları

Genel bütçeden finanse edilen, evrensel bir sağlık sigortası sistemi, tüm nüfusun sağlığa erişimini sağlayan bir refah uygulamasıdır. Bununla birlikte 1980'li yıllardan itibaren evrensel sağlık sistemine sahip İngiltere gibi ülkelerde dahi sağlık reformları eliyle sağlığın yeniden metalaştırılması söz konusu olmuştur. Türkiye'de de reform sonrası özel sigortacılık tekniklerine göre örgütlenmiş olan Genel Sağlık Sigortası (GSS) ile temel teminat paketi daraltılmış, cepten ödemeler artırılmıştır. Tüm nüfusun, prime esas kazancın yüzde 12,5'i düzeyindeki GSS primlerini ödeyerek sağlık sigortası kapsamına alınması hedeflenmiştir. Prim borcu olanlar GSS'den yararlanamamakta ve kamusal sağlık hizmetlerine erişememektedirler (Ünlütürk, Ulutaş, 2011).

5510 Sayılı Yasa'nın 60. Maddesi uyarınca aşağıda yer alan kişiler GSS primlerinin devlet tarafından ödenmesi düzenlenmiştir:

-Harcamaları, taşınır ve taşınmazları ile bunlardan doğan hakları da dikkate alınarak, Kurumca belirlenecek test yöntemleri ve veriler kullanılarak tespit edilecek aile içindeki geliri kişi başına düşen aylık tutarı asgari ücretin üçte birinden az olan vatandaşlar ile gelir tespiti yapılmaksızın genel sağlık sigortalılığı ya da bakmakla yükümlü olduğu kişi bulunmayan Türk vatandaşlarından 18 yaşını doldurmamış çocuklar¹⁵,

- Uluslararası koruma başvurusu veya statüsü sahibi ve vatansız olarak tanınan kişiler,

- 1/7/1976 tarihli ve 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alan kişiler,

- 24/2/1968 tarihli ve 1005 sayılı İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatan Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre şeref aylığı alan kişiler,

-28/5/1986 tarihli ve 3292 sayılı Vatani Hizmet Tertibi Aylıklarının Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alan kişiler,

¹⁵ Gerçekleştirilen yasal değişikliklerle, 1 Nisan 2017 tarihinden itibaren gelir testi başvuru sonucu hane halkı ortalama geliri net asgari ücretin 1/3'ünden fazla olanlar 53 TL ödeyerek sağlık hizmetlerinden faydalanırken, ortalama hanehalkı geliri net asgari ücretin 1/3'ünden az olanlar ise G0 gelir seviyesi kapsamında tescil edilecek ve primleri devlet tarafından ödenecektir.

- 3/11/1980 tarihli ve 2330 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık alan kişiler,
- 24/5/1983 tarihli ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu hükümlerine göre korunma, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden ücretsiz faydalanan kişiler ile ana ve babası olmayan Türk vatandaşlarından 18 yaşını doldurmamış çocuklar.

Varlık Birikimine Bağlı Gelir Transferleri (Şartlı Nakit Transferleri ve İstihdam Güvencesi Programları)

Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) uygulaması Dünya Bankası'nın yoksullukla mücadelede amacıyla 20'den fazla ülkede uygulamaya koyduğu toplumların en düşük gelir grubunu hedefleyen bir şartlı sosyal yardım uygulamasıdır. Bu programlarda doğrudan aynı ve nakdi transferleri, hane halklarının üretken kapasitelerini güçlendirecek programlarla ilişkilendirmektedir. Söz konusu transfer grubuna dahil edilebilecek ilk grup hane halkının insani gelişimine, özellikle de eğitim ve sağlığa yatırım yapan doğrudan transferlerdir. Meksika'daki Oportunidades and Brezilya'daki Bolsa Família, bu gruptaki yardımların başlıca örnekleridir (Barrientos, 2013: 100).

2002 yılından bu yana Meksika'da uygulanan Oportunidades, aşırı yoksulluk içinde yaşayan ailelerin yaşam koşullarını iyileştirmeyi amaçlamaktadır. İlk olarak 1997 yılında kırsal kesimlerde yaşayan ailelerdeki kadınlara sağlık, beslenme ve nakit yardımında bulunmak amacıyla uygulamaya konmuştur. Eğitim, sağlık ve beslenme bileşenlerinden oluşmaktadır. Eğitim bileşeni kapsamında ilkokuldan liseye kadar nakit yardımında bulunmaktadır. Yapılan yardımın miktarı çocuklar sınıf geçtikçe değişmektedir ve kız çocuklarına yapılan yardım miktarı daha yüksektir. Sağlık bileşeni kapsamında tüm aile bireylerine başta önleyici sağlık hizmetleri olmak üzere temel sağlık hizmetleri verilmektedir. Beslenme bileşeni kapsamında 6-23 aylık tüm çocuklara, 2 ve 5 yaş aralığındaki yetersiz beslenen çocuklar ile hamile ve emziren kadınlara daha sağlıklı beslenmeleri için aylık 15.50 Dolar) nakit transferi gıda yardımında bulunmaktadır (UNICEF ve ASPB, 2014: 10).

Bolsa Familia ise, Brezilya'da yeni kurulan Sosyal Kalkınma Bakanlığı çatısı altında dört nakit transferi programının birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Ödemeler hanelerin kadın üyelerine yapılmaktadır. Program, çocukların okula devam oranlarını artırarak, sağlık kartları ve diğer sosyal hizmetler yoluyla insan sermayesinin gelişimini hedefleyen nakit transferlerine odaklanmıştır¹⁶.

Türkiye'deki şartlı nakit transferi (ŞNT) uygulaması da bu gruptaki programlara bir örnektir ve dünyadaki diğer uygulamalara benzer biçimde nakit transferleri yoluyla nüfusun en yoksul kesiminin başta sağlık ve eğitim olmak üzere

¹⁶ <http://www.mfdr.org/sourcebook/6-1Brazil-BolsaFamilia.pdf>

temel hizmetlere erişimini sağlayarak beşeri sermayesinin geliştirilmesi yoluyla yoksullukla mücadeleyi hedeflemektedir. Dünya örneklerinde olduğu gibi Türkiye’de de ŞNT ödemeleri, anneler adına açılan banka hesaplarına yatırılmaktadır. Türkiye’de Dünya Bankası kredisiyle yürütülen “Sosyal Riski Azaltma Projesinin”¹⁷ (SRAP) bir bileşeni olan ŞNT uygulaması, ilk olarak 2001 ekonomik krizinin ardından uygulanmaya başlanmış, 2004’te tüm illere yaygınlaştırılmıştır. 2007’de SRAP’ın sona ermesinden bu yana Türkiye Cumhuriyeti’nin finansal kaynaklarıyla yürütülmektedir (Emir vd., 2013: 120-121). ŞNT programının amaçları şöyle özetlenebilir: Yoksul ailelerdeki çocukların okullaşma oranı ve eğitime devam sürelerini artırmak, sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamak, hamilelikte karşılaşılan sorunlara müdahale etmek, hastanede güvenli doğum yapılmasını sağlamak, lohusa döneminde annelerin sağlık kontrollerini yapmalarını teşvik etmek ve yeni doğan bebeklerin tüm aşılarını eksiksiz ve zamanında yapılmasını sağlamak (UNICEF ve ASPB, 2014: 14).

ŞNT programı, Şartlı Eğitim Yardımı, Şartlı Sağlık Yardımı ve Şartlı Gebelik Yardımı bileşenlerinden oluşmaktadır: Şartlı Eğitim Yardımı kapsamında kız öğrencilere ve ortaöğretim öğrencilerine verilen nakit desteğinin miktarı daha fazladır. Burada amaç kız çocuklarının okullaşma ve ilköğretimden ortaöğretime geçiş oranlarını arttırmaktır. Şartlı Sağlık Yardımı kapsamında 0-6 yaş aralığındaki çocuklarını düzenli sağlık kontrolüne götürmeleri şartıyla ailelere aylık nakit yardımı yapılmaktadır. Şartlı Gebelik Yardımı kapsamında hamilelik boyunca ve doğumdan sonraki ilk 2 ay içerisinde düzenli sağlık kontrolüne gitmeleri şartıyla hamile kadınlara gebelik süresince aylık nakit yardımı yapılmaktadır (UNICEF ve ASPB, 2014: 16).

ŞNT etki değerlendirmesi araştırmaları, ŞNT uygulamaları sonrasında okula devamsızlık oranının yüzde 50 azaldığını, bu oranın kırsalda ve kız çocukları arasında daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca çocuklarını düzenli sağlık kontrolüne götüren annelerin oranı yardım almaya başlamadan önce yüzde 63,25 iken yardım almaya başladıktan sonra bu oran yüzde 74, 13’e yükselmiştir. Hanelerin hekim ziyareti oranları artmıştır. Kadınların güçlenmesine ve hane kararlarına katılımlarına katkıda bulunmuştur. ŞNT programı kentsel bölgeler arasında ise en çok Doğu Anadolu Bölgesi’nde, kırsal bölgeler arasında en çok Batı Anadolu’nun kırsal bölgelerinde etkili olmuştur (UNICEF ve ASPB, 2014: 18; Esenyel, 2015: 100).

Eğitime erişim niceliksel bir göstergedir ve çoğu zaman tek başına yeterli olmamakta, niteliksel bir değerlendirmeye de ihtiyaç duyulmaktadır. Örgün eğitimin özellikle de temel eğitimin kentsel yoksulluk alanlarında durumuna bakıldığında, eğitime erişimi ve eğitimden elde edilen verimi düşüren temel sorunlar

¹⁷ 28 Kasım 2001 tarih ve 24597 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren SRAP’ın amacı ekonomik krizler sonrası oluşan yoksullukla mücadele politikalarının geliştirilmesi ve bu politikaları uygulayan kamu kurumlarının kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesidir (DPT, 2007).

bir yanda yetersiz beslenme, sağlık, barınma imkânları ile düzenli aile ortamı eksikliği, diğer yanda okullarda sınıf mevcutlarının yüksekliği ve niteliksiz eğitim hizmetleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu ilişkiler birlikte değerlendirildiğinde, toplumdaki sosyo-ekonomik eşitsizliklerin, önce eğitime erişmede, ardından erişilen eğitim sistemi içinde kalmaya ve nitelikli eğitim veren okullara erişimde eşitsizliğe, ardından akademik başarıda ve nihayet istihdamda, mesleki başarıda ve kazanılan gelirden eşitsizliğe dönüştüğü ve böylece yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarıldığı söylenebilir (Kalaycıoğlu ve Çelik, 2010: 191). Bu döngüyü kırma yolunda ŞNT'nin kuşkusuz bir miktar etkisi olmuştur, ne var ki, her düzeyde eğitime erişimin tüm topluma kamusal bir hak olarak sunulduğu eşitlikçi bir eğitim sisteminin yeniden tasarlanması gerekmektedir. Aynı durum sağlık hizmetleri için de geçerlidir. Sağlık güvencesinin halen çalışmaya bağlı biçimde düzenleniyor olması ve yoksulların tespit edilerek prim ödemelerinin devlet tarafından gerçekleştiriliyor olması, sağlık hizmetlerine erişimi artırsa da, tüm nüfusu koruma kapsamına alamamakta ve yoksullar açısından damgalayıcı bir uygulamaya dönüşmektedir. Uzun vadede iyi düzenlenmiş bir vergi sistemine dayanan, genel bütçeden finanse edilen bir evrensel sağlık sisteminin kurulması hedeflenmelidir.

Şartlı Nakit Transferi Programları'nın yanı sıra, Hindistan'daki Mahatma Gandhi Ulusla Kırsal İstihdam Güvencesi Programı ve Etiyopya'daki Üretken Güvenlik Ağı Programı, ikinci grupta yer alan sosyal yardım programlarına örnek teşkil edebilir (Barrientos, 2013).

Bütünleşik Yoksulluk Azaltma Programları

Yoksullara odaklanan bu programlar, sosyal yardımları çok sayıda diğer sosyal müdahale ile ilişkilendirmektedir. Şili'deki Solidario, Çin'deki Dibao, Güney Kore'deki Asgari Geçim Standardı Programı bu programların önde gelen örneklerinin oluşturmaktadır (Barrientos, 2013: 112).

Şili Solidario, 2002 yılında, Şili hükümetinin yüksek yoksullukla mücadele amacıyla oluşturduğu bir sosyal koruma programıdır. Eğitim, sağlık, sosyal sigorta gibi temel sosyal haklarla donanmış daha geniş bir sosyal koruma programının bir parçasıdır. 3 temel bileşeni bulunmaktadır. Psikososyal destek bileşeninde, profesyoneller tarafından 2 yıla yayılan 21 seanslık kişisel mentorluk hizmeti verilmekte, bu zaman zarfında kişiler devlet destekleri ve yerel düzeyde yürütülen sosyal programlara yönlendirilmektedir. İkinci bileşen mali desteklere erişim güvencesidir. Farklı koşullardaki ihtiyaç sahiplerine göre dizayn edilmiş 4 farklı nakit transferi programı mevcuttur. Sonuncu bileşen ise, yardım programlarına tercihli erişimdir. Solidario yararlanıcıları, sağlık hizmetleri, küçük işletme desteği, mesleki eğitimler gibi tercih ettikleri programlara dahil olmada önceliklidirler (Hoces de la Guardia vd., 2011). Türkiye'de Solidario benzeri bir bütünleşik sosyal yardım programı mevcut değildir.

Sonuç

Sosyal güvenlik sisteminin gelişimi, sosyal yardımlara ihtiyaç duyan nüfusun büyüklüğü, devletin yanı sıra aile, dini kurumlar ve sivil toplum örgütleri gibi refah karmasının diğer bileşenlerinin sosyal yardım sistemi içindeki rolleri refah rejimi ile kökten ilişkilidir. Güney Avrupa refah rejiminin genel özelliklerini taşıyan Türkiye’de sosyal güvenlik sistemi halen kutuplaşmış ve parçalı yapısını sürdürmekte, aile, refah karmasındaki güçlü rolünü korumakta ve refah rejiminde köklü bir dönüşüm gerçekleştirilmeksizin yoksullukla baş etmek mümkün görünmemektedir.

Yükselen işsizlik, enformelleşme ve güvencesizleşme, önemli bir nüfusun Türkiye’de egemen olan Bismarkyen sosyal güvenlik sisteminin dışında kalmasına yol açmaktadır. 2000’li yıllara kadar sosyal sigorta sisteminin dışında kalan yoksul nüfusu içermeye dönük kapsamlı politikalar geliştirilmemiştir. Güvencesiz nüfusun sosyal korumasında önemli bir işlev gören aile, akrabalık ve hemşeri dayanışması ise kentleşmenin artışı ve ekonomik krizlerle giderek zayıflamaktadır. 2000’li yıllarda giderek önem kazanan sosyal yardım sistemi ise hak temelli bir yapıya kavuşturulmamıştır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ko-ordine edici ve denetleyici bir işleve sahip olmasına ve daha önce ayrı kurumlar eliyle dağıtılan farklı yardım kalemleri artık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları eliyle sunulmasına karşın, ülke genelinde dağıtılan kamusal sosyal yardımlar için halen yararlanıcıların belirlenmesi ve yardım miktarı açısından bir norm ve standart birliği ve kurumsal teklik sağlanamamıştır. Belediyeler, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Çocuk ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü gibi farklı kurumlar eliyle yardımların dağıtılması parçalı bir yapının sürmesine neden olmaktadır. Çok parçalı yapısı, düzenli gelir desteklerinin kısıtlı kapsamı ve yardım miktarının düşüklüğü gibi özelliklerine bakıldığında, Türkiye Sosyal Yardım Sisteminin, yoksulları, çok sayıda farklı yardım kurumunun ve bu kurumlarca verilen farklı yardım kategorilerinin geçici yararlanıcıları olarak kurguladığı görülmektedir. Ancak yükselen işsizlik, derinleşen güvencesizlik ve artan metalaşma koşullarında, sosyal yurttaşlığa dayalı bir koruma sisteminin yokluğu, yoksullukla mücadeleyi sağlamak yerine yoksulluğu sürdürülebilir kılmaktadır.

Kaynakça

- Abu Sharkh, M., Gough, I., (2010) "Global welfare regimes:a cluster analysis", *Global Social Policy*, 10, 1, 27-58.
- ASPB (2017) 2016 Yılı Faaliyet Raporu, <http://www.aile.gov.tr/data/58b58e4c691407119c139239/2016%20%20Faaliyet%20Raporu.pdf>
- Alper, Y., Arıcı, K. (2012) *Sosyal Güvenlik*, Eskişehir: AÖF.
- ASPB (2015) 2014 Faaliyet Raporu, http://sgb.aile.gov.tr/data/5434f307369dc31d48e42dc5/2014_jdare_faaliyet_raporu.pdf (S.E.T. 10.10.2015)
- Barrientos, A. (2013) *Social Assistance in Developing Countries*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Buğra A., Candaş A. (2011) "Change and Continuity under an Eclectic Social Security Regime: The Case of

- Turkey", *Middle Eastern Studies*, 47, 3, 515–528.
- Buğra, A., Keyder, Ç. (2006), "Turkish Welfare Regime in Transformation", *Journal of European Social Policy*, 16, 3, 224- 241.
- Buğra, A. (2008) "Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika", ([http:// www.obarsiv.com/pdf/ayse_bugra2.pdf](http://www.obarsiv.com/pdf/ayse_bugra2.pdf), (S. E.T. 10.04. 2015).
- Dodurka, B. Z. (2014) "Türkiye'de Merkezi Devlet Eliyle Yapılan Sosyal Yardımlar- Çalışma Raporu", Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu ([http:// www.spf.boun.edu.tr/docs/faaliyet_raporlari/Sosyal_Yardim_Raporu_-_Aralik_2014.pdf](http://www.spf.boun.edu.tr/docs/faaliyet_raporlari/Sosyal_Yardim_Raporu_-_Aralik_2014.pdf) (S.E.T 16.10.2015)
- Durusoy Öztepe, N., Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2013) "Bir Sosyal Dışlanma Biçimi Olarak Türkiye'de Refah Hizmetlerinden Dışlanma", *International Conference on Eurasian Economies*, <http://avekon.org/papers/762.pdf> (S.E.T. 03.07.2015)
- Eardley, T., Bradshaw, J., Ditch, J., Gough, I., Whiteford, P. (1996) *Social Assistance in OECD Countries - Department of Social Security Research Report*, Londra: HEMSO.
- Erdut, Z. (1995) "Sosyal Politikada Çağdaş Gelişmeler," *Kamu-İş Dergisi*, 4, 1.
- Esenyel, C. (2015) "A Review of the Role of Conditional Cash Transfer Programs on Child Development and Child Psychology", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 15, 34,89-107.
- Esping-Andersen, G. (1996) *Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge, UK: Polity. Press.
- Esping-Andersen, G. (1999) *Social Foundations of Postindustrial Economies*, U.K.: Oxford University Press.
- Ferrera, M. (2006) "Sosyal Avrupa'da Güney Avrupa Refah Modeli", Buğra, A. ve Keyder, Ç. (der.), *Sosyal Politika Yazıları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 195-230.
- global poor? The worldwide spread of social assistance
- global poor? The worldwide spread of social assistance
- global poor? The worldwide spread of social assistance
- Göçmen, İ. (2014) "Religion, Politics And Social Assistance In Turkey: The Rise Of Religiously Motivated Associations", *Journal of European Social Policy*, 24, 92, 92-103 .
- Gökbayrak, Ş. (2017) "Değişen Refah Devletleri ve Sosyal Yardımlar", *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7, 1, 71-90.
- Hoces de la Guardia, F., Hojman, A., Larrañaga, O. (2011) "Evaluating the Chile Solidario Program: Results Using the Chile Solidario Panel and the Administrative Databases", *Revista Estudios de Economía*, 38, 1, 129-168.
- Kalaycıoğlu, S., Çelik, K. (2010) "Yoksulluğun Eğitim Çıktıları Üzerine Etkisi ve/veya Düşük Eğitim Düzeylerinin Yoksulluk Üzerine Etkileri: Eğitimden Yola Çıkararak Daha Bütüncül Bir Yoksulluk Yaklaşımı Önerisi", *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı* 1, 185-194.
- KSGM (2014) *Türkiye'de Kadın İşgücü Profili İstatistiklerinin Analizi*, Ankara: KSGM.
- Kutlu D. (2017) "Türkiye 'de Sosyal Yardım Rejiminin Yapısal Boyutları, Disiplin Oluşumu ve Yardım Alan Yoksul Tipolojisi", Yenimahalleli Yaşar, G., Göksel, A. ve Birlir, Ö. (der.), *İnsana Karşı Piyasa: Türkiye 'de Sağlık ve Sosyal Güvenlik*, İstanbul: Notabene, 345-377.
- Leisering L., Barrientos A. (2013) "Social citizenship for the global poor? The worldwide spread of social assistance", *International Journal of Social Welfare*, 22, 50–67.
- Leisering L., Barrientos A. Social citizenship for the
- Leisering L., Barrientos A. Social citizenship for the
- Leisering L., Barrientos A. Social citizenship for the
- Morvaridi, B. (2013) "The Politics of Philanthropy and Welfare Governance: The Case of Turkey", *European*

Journal of Development Research, 25, 305–321.

Özar, Ş., Yakut-Çakar, B. (2012) "Aile, Devlet ve Piyasa Kiskacında Boşanmış Kadınlar", Feminist Yaklaşımlar, (16) (<http://www.feministyaklasimlar.org/sayi-16-subat-2012/aile-devlet-ve-piyasa-kiskacinda-bosanmis-kadinlar/>) (S.E.T. 16.10.2015)

Seyyar, A. (2002) Sosyal Siyaset Terimleri (Ansiklopedik Sözlük), İstanbul: Beta

Taşşın, N. Ş. ve Özel, H. (2011) "Türkiye'de Sosyal Hizmetlerin Dönüşümü", Toplum ve Sosyal Hizmet, 22, 2, 175- 190.

Temel, H. Y. (2016) Türkiye'deki Sosyal Yardımların Yoksulluğu Azaltmadaki Rolü (Manisa İli Örneği), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

UNICEF ve ASPB (2014) "Türkiye'de Şartlı Nakit Transferi Programının İyileştirilmesine Yönelik Politika Belgesi" (http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/data/5429198a369dc32358ee29b9/Turkiye_Sartli_Nakit_Transferi_Programinin_Iyilestirilmesine_Yonelik_Politika_Belgesi.pdf, Erişim Tarihi: 16.10.2015)

Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2011) Sağlık Emek Sürecinin Dönüşümü, Ankara: Notabene.

Yentürk, N. (2013) "Türkiye'de Yoksullara Yönelik Harcamalar", ODTÜ Gelişme Dergisi, 40, 433-464.

<http://www.radikal.com.tr/turkiye/aile-ve-sosyal-politikalarbakani-bakanligimiz-hayir-ve-dua-bakanligidir-1435844> (S.E.T 3.11.2017)

http://www.demirci.gov.tr/ortak_icerik/demirci/DUYURULAR/esi%20vefat%20etmis%20kadınlara%20y%C3%B6nelik.pdf (S.E.T 3.11.2017)

<http://data.unhcr.org/syrianrefugees/download.php?id=12618> (S.E.T 1.11.2017)

<http://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1325889-muhtac-ve-engellilere-vakiflar-aylik-bagliyor> (S.E.T 30.10.2017)

<http://www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?ld=15> (S.E.T 3.11.2017)

<http://www.mfdr.org/sourcebook/6-1Brazil-BolsaFamilia.pdf> (S.E.T 3.11.2017)